

ANTONI DAURA i JORBA
DOLORS PARDO i CIRCUNS
JORDI PIÑERO i SUBIRANA

*NOTÍCIA SOBRE LA TROBALLA D'UNA PEÇA DE CINTURÓ VISIGÒTICA A
SALABERNADA (ARTÈS, BAGES)*

En el panorama arqueològic hi ha unes peces que, per circumstàncies diverses (poca abundor en el seu propi moment històric, dificultat de trobar-les en ésser fetes de material valuós o reciclable, la qual cosa ha fet que des de sempre fossin buscades...), ens n'han arribat poques mostres fins a nosaltres i són, encara menys, de les que se'n té constància científica. Això no vol pas dir, tanmateix, que es localitzin només en indrets destacats. N'hi ha arreu, fins i tot en jaciments que podem catalogar com de segona categoria. Tampoc es tracta de tresors en el sentit

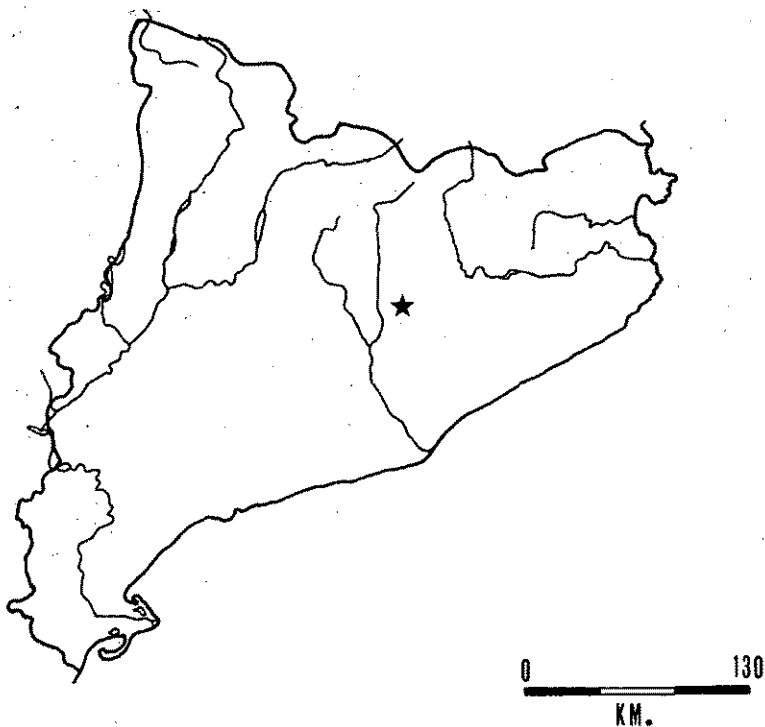

Fig. 1. Situació del jaciment en el mapa de Catalunya.

més literal de la paraula; simplement són elements relativament rars i de recuperació força excepcional. Doncs bé, uns d'aquests objectes poc corrents de trobar són els instruments metàl·lics i, més concretament, les sivelles i peces de cinturó en general d'època visigòtica. S'hi afegeix aquí la circumstància de que no és tasca fàcil poder trobar i identificar amb claredat materials i jaciments típics d'aquest període històric, arqueològicament encara tant fosc a casa nostra. Ha estat, per tant, la constatació de l'interès singular que suposa una nova descoberta el que ens ha esperonat a facilitar-ne la seva divulgació. Considerem que, si bé no podem aportar informació tipològica i cronològica novedosa —com veurem, no és possible associar-la a cap nivell o estrat arqueològic— almenys sí que en coneixem la seva exacta ubicació des d'un punt de vista geogràfic, la qual no tenen pas assegurada, ni de bon tros, totes les peces d'aquesta mena. Al mateix temps es demostra, una vegada més, com qualsevol indret, per marginal i rural que sembli, és susceptible d'oferir restes especialment interessants.

LOCALITZACIÓ I CIRCUMSTÀNCIES DE LA TROBALLA

En una de les nostres habituals sortides de recerca arqueològica per la comarca, un dia del mes d'octubre de 1989, ens atansàrem a aquest jaciment, atrets per la notícia de la troballa de ceràmiques «ibèriques» a nivell superficial des de feia molts

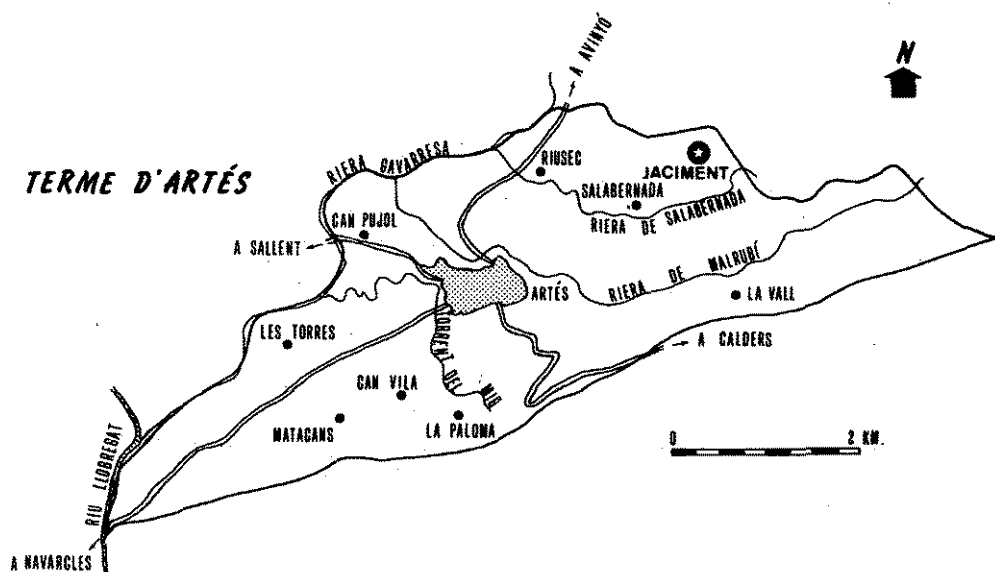

Fig. 2. Localització del jaciment de Salabernada dins del terme municipal.

anys.¹ Després d'inspeccionar ocularment tota la zona, i de recollir alguns pocs bocins ceràmics, saltà la sorpresa en trobar casualment a ran mateix del terra un objecte metàl·lic que, malgrat trobar-se brut de terra i òxid, identificàrem de seguida com una placa de cinturó visigòtica.² Aquesta magnífica descoberta ens motivà a retornar-hi diverses ocasions, però, a part de recuperar alguns padellassos més i d'acotar relativament bé la zona fèrtil, no ha estat possible conèixer gran cosa més d'aquest jaciment.

Es localitza en terres del municipi d'Artés (Bages), aprop, però, de la seva línia termenal septentrional amb Avinyó. El jaciment correspon a les coordenades U.T.M. 31TDG154294, segons el mapa «Manresa» a escala 1:50.000 –full núm. 36-14 (363)– del Servei Geogràfic de l'Exèrcit. S'hi arriba a través del camí que surt a partir del Km. 46 de la carretera local que uneix Artés i Avinyó (B-431), un parell de quilòmetres terra endins en direcció est, una vegada superat el mas de Salabernada, que es troba més o menys a meitat de trajecte. El terreny, més aviat planer i elevat, a la part nord de la vall del mateix nom, és ocupat avui dia per un bosc de pi blanc, si bé fins fa un centenar d'anys era conreat de vinya, tal com ho testifiquen moltes parets de pedra seca i barraques d'aixopluc. Fins i tot hi ha unes tines excavades al terra i revestides per rajoles. Aquesta intensa ocupació del territori ha estat la causa de la remoció de terres que ha emmascarat en gran manera el jaciment i n'impedeix veure les restes constructives antigues que, versemblantment, hi pot haver. Això en el cas de que no siguin ja destruïdes del tot puix l'aparença de l'indret és el d'un gran arrasament, al qual hi ha contribuït també el bosc jove que ha nascut. Sembla ser que en eixamplar el camí, vora del qual hi ha el jaciment, fa uns anys aparegueren unes sepultures que podien ser-hi relacionades, tot i que no s'han conservat dades concretes al respecte. De tota manera, no es tracta pas d'un cementiri aïllat ja que la presència de terrisses permet intuir l'existència d'un poblament estable. És possible, si bé aquesta apreciació caldria corroborar-la mitjançant excavacions o sondeigs arqueològics, que una part dels murs existents fossin reaprofitats d'estructures anteriors. Fins i tot hi ha una paret que no sembla aguantar pas cap bancal i que en la seva cara presumiblement externa és inclinada, i amb major amplada a la base.

Malgrat oferir les restes materials recuperades per nosaltres una gran antiguitat (des d'època romana, com veurem), no hi ha dades històriques de la zona que recullin més enllà del segle XIII. En efecte, apareix esmentat Salabernada per primera

1. Agraïm sincerament al company Jordi Vila, natural d'Artés, la seva gentilesa en acompanyar-nos al jaciment, del qual només en teníem mínimes referències i en desconeixíem la seva exacta ubicació. Bibliogràficament s'havia esmentat a: GASOL, Josep M. PLADEVALL, Antoni; BACH, Antoni: *El Bages, el Berguedà i el Solsonès*, «Gran Geografia Comarcal de Catalunya», volum II, Barcelona, 1981.

2. Gràcies a l'acurada neteja que hi realitzà el bon amic Xavier Rodríguez avui es pot contemplar aquesta peça en la seva veritable esplendor.

vegada l'any 1251 en un document de l'arxiu parroquial d'Horta (abans terme d'Artés i ara d'Avinyó) on es reflecteix la venda d'uns drets apareixent només el nom «Sala». Més endavant (1296) ja s'esmenten diversos individus de la família pairal amb el nom complet de «Salabernada». La seva església, que tenia per advocació Santa Fe, es considera anterior al segle XIV, però sense saber-se el seu origen. És desapareguda, però es sap que existia l'any 1685.³ Per altra banda, el mateix topònim, d'arrel medieval, el relaciona amb l'existència d'un mas fortificat.⁴ La riera coneguda avui pel mateix nom sabem que al segle X es coneixia com a rierol de l'Ametlla (*Rivulo Amendola*).⁵

Pel que fa a les restes ceràmiques recollides superficialment, que constitueixen per ara l'únic complement a la peça de cinturó principal, direm que hi ha *tegulae*, un fragment de molí petri de rotació circular, un minúscul fragment de terrissa romana de «parets fines» i dos trossets de Terra Sigillata Hispànica, un d'ells amb restes de decoració d'oves i línies ondulades típiques. Apareixen també padellassos oxidats i grisos, així com trossos de maons, de cronologia àmplia i incerta. De tota manera, ni que es tracti d'exemplars molt minsos en nombre i de poca categoria, ens permeten intuir una ocupació que s'iniciaria, com a mínim, a l'Alt Imperi romà. Per ara no tenim constància certa de restes anteriors. Som, doncs, davant d'un nou exemple de jaciments visigòtics i alt medievals que tenen un precedent romà i, àdhuc ibèric, en molts casos.⁶

DESCRIPCIÓ DE LA PEÇA

Es tracta d'una placa de cinturó, a la qual hi manca la part de la sivella, on quedava fixat el cinturó. És feta de bronze, fos dins del motlle o peça matriu, i amb retocs burinats que conformen la decoració incisa que presenta. Amida una llargada total de 76 mm., una amplada màxima de 33 mm. i un gruix de 2 mm. Té un pes de 29,1 grs. La peça mostra una lleugera curvatura fruit del doblegament produït, probablement, per l'ús continuat que en feia el seu propietari. Al revers o part posterior s'hi veuen tres apèndixs exempts amb perforació circular (disposats dos

3. Segons les dades que ens ha transmès oralment el Dr. Albert Benet, a qui li agraïm des d'ací la seva amabilitat. Una part d'aquesta informació es troba publicada: BENET, Albert i altres: *El Bages, Catalunya Romànica* volum XI, ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984, pàgs. 34-35. BENET, Albert; CASOLIVA, Goretti: «Artes» a *Història del Bages* volum I, ed. Parcir Edicions Selectes, Manresa, 1987, pàgs. 87-116.

4. «Sala» és un topònim d'origen germànic introduït a Catalunya cap al segle XII i arrelat com a nom de grans i poderosos masos (COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, volum VII, ed. Curial, Barcelona, 1987, pàgs. 614-615).

5. GIBERT, JAUME: «Reconeixement dels límits del terme d'Artés al segle X» a *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* núm. 1, ed. Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1981, pàgs. 141-148.

6. Al Bages, sense anar més lluny, hi ha els casos de Boades (Castellgalí), Sant Bartomeu (Navarcles), Plaça Vella (Artés), Mataracans (Artés), Puig Cardener (Manresa), Els Comtals (Manresa) i Pla de Sant Pere (Navàs).

d'ells de manera aparellada a cada banda i el tercer sol al mig), que asseguraven la subjecció de la placa a la corretja de cuir del cinturó.

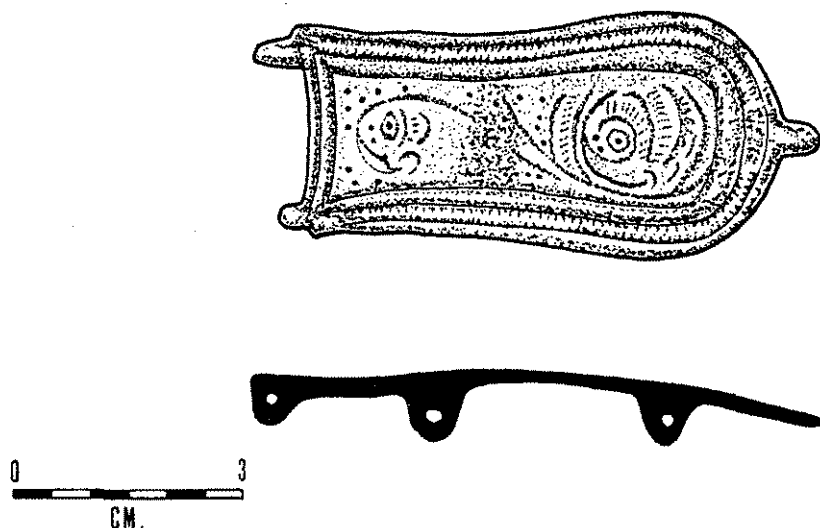

Fig. 3. Anvers i secció de la peça, en la qual es distingeixen perfectament les línies burinades incises que conformen la decoració. El motiu iconogràfic principal representa dos animals fantàstics, força esquematitzats (dellots o serps marines, versemblantment). És típica del segle VII.

El camp ornamental es compon de dues línies que recorren, a manera de senefa puntejada, tot el perímetre o perfil de la peça. Al centre apareixen dues figures esquemàtiques que podem identificar, tanmateix, com a animals aviformes. Es tracta d'una mena d'au, el cos de la qual s'enrotlla de manera evident —i fa confondre, doncs, ambdues figures— i en destaca sobretot el cap: arrodonit amb un ull força gran i la boca acabada amb un bec, similar al de les àguiles. Si bé es pot tractar d'un animal fabulós terrestre (griu o grifó), tampoc podem descartar la seva filiació marina: presenten, de fet, un aspecte de serp ambdós cossos (hi ha unes incisions que tant poden ser plomes com escates). Així s'han identificat a vegades altres exemplars i en el nostre cas considerem curiosa la sèrie de puntets gravats que els envolten i s'hi sobreposen (que es diferencien clarament de les simples incisions de la senefa) com volent representar les bombolles d'aigua. La dificultat d'interpretació es fa palesa en la majoria de les peces, de manera que sovint en la bibliografia no hi ha pas unanimitat de criteris, si bé predomina el que les identifica com a aus. En qualsevol cas, però, es tracta de figures possiblement mitològiques o fantàstiques, potser volgudament imprecises.

PARAL·LELS I CRONOLOGIA

Sembla correspondre al tipus «liliaci» o «liriforme» clàssic, el més abundant i difós de tots.⁷ Es tracta, més concretament, d'una peça visigòtica de l'anomenat nivell V.⁸ Els exemplars d'aquesta mena es daten al segle VII, especialment en la seva primera meitat, i són considerats d'origen mediterrani oriental, bizantí. També se'n produïren a la Península Ibèrica. Aquestes peces, a part de la seva forma característica (dita a vegades «arronyonada»), tenen com a tret comú una decoració geomètrica i vegetal disposada simètricament.⁹ A Catalunya les troballes publicades fins ara han estat escadusseres (una quarantena escassa de peces en total, englobant-hi en aquesta xifra tots els models).¹⁰ Una de les raons que s'han donat per explicar aquesta mancança, especialment quan es compara amb la zona castellana peninsular, s'ha basat en la manca de necròpolis excavades d'època visigoda. Efectivament, un dels tipus de jaciments més susceptibles d'oferir restes metàl·liques són els enterraments, quan aquests no han estat violats òbviament. Formant part de l'aixovar o, millor dit, del guarniment del difunt se n'han recuperat forces. Tot i així la presència d'elements materials visigòtics a casa nostra és mínima, com a conseqüència de la seva poca implantació humana. Per altra banda, el cas de Salabernada no és pas fruit d'una troballa funerària sinó més aviat (malgrat aquella vaga referència d'unes tombes, abans al·ludida) d'un lloc d'hàbitat. No hem realitzat una recerca exhausti-

7. PALOL, Pedro de: *Arte hispánico de la época visigoda*, col. pàgs. 216-218 (text) i làms. 125-128, RIPOLL, Gisela: *La necrópolis visigoda de El Carpio de Tajo (Toledo)*, col. «Excavaciones Arqueológicas en España» núm. 142, Madrid, 1985. RIPOLL, Gisela: «Reflexiones sobre arqueología funeraria, artesanos y producción artística de la Hispania visigoda» a *XXXIV Corso di Cultura sull'arte ravennate e bizantina. Seminario Internazionale di Studi su archeologia e arte nella Spagna tardoromana, visigotica e mozarabica*, Ravenna, 1987, pàgs. 343-373. PALOL, Pedro de; RIPOLL, Gisela: *Los godos en el occidente europeo*, ed. Encuentro, Madrid, 1988, pàgs. 259-262 i làms. 188, 189, 190, 191, 197, 198, 199 i 200. RIPOLL, Gisela: «Los hallazgos de época hispano-visigoda en la región del estrecho de Gibraltar» (Ceuta, 1987), t. I, ed. UNED, Madrid, 1988, pàgs. 1123-1142.

8. RIPOLL, Gisela: «Problèmes de chronologie et de typologie a propos du mobilier funéraire hispano-visigothique» a *Colloque Merovingien et Monde Méditerranéen (Les derniers romains en Septimanie (IV-VII siècles)*, Lattes, 1988, pàgs. 101-107 (vegeu especialment la taula tipo-cronològica de la pàgina 104).

9. Les plaques liriformes apareixen ja a finals del segle VI. Durant la primera meitat del VII es daten sobretot les que presenten decoracions estilitzades vegetals col·locades de manera simètrica, mentre que les datades a la segona meitat solen portar decoració damasquinada, o sigui amb incrustacions d'altres metalls (RIPOLL, Gisela: *Ob. cit.*, 1985, pàgs. 60-62).

10. La síntesi del Dr. Pere de Palol, relativament antiga, segueix sent per ara l'única de conjunt: PALOL, P. de: «Fibulas y broches de cinturón de época visigoda en Cataluña» a *Archivo Español de Arqueología* XXIII, Madrid, 1950, pàgs. 73-98. D'aleshores ençà les novetats publicades han estat poques. Citem entre les darreres la de Montblanc (ESPELT, Jaume; POBLET, Cèlia: «Una sívella visigòtica del segle VII è» a *Aplec de Treballs* núm. 1, ed. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblac, 1978, pàgs. 25-31) i les del Bovalar (Segrià) (PALOL, Pere de: *El Bovalar (Seròs; Segrià). Conjunt d'època paleocristiana i visigòtica*, ed. Diputació de Lleida i Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989).

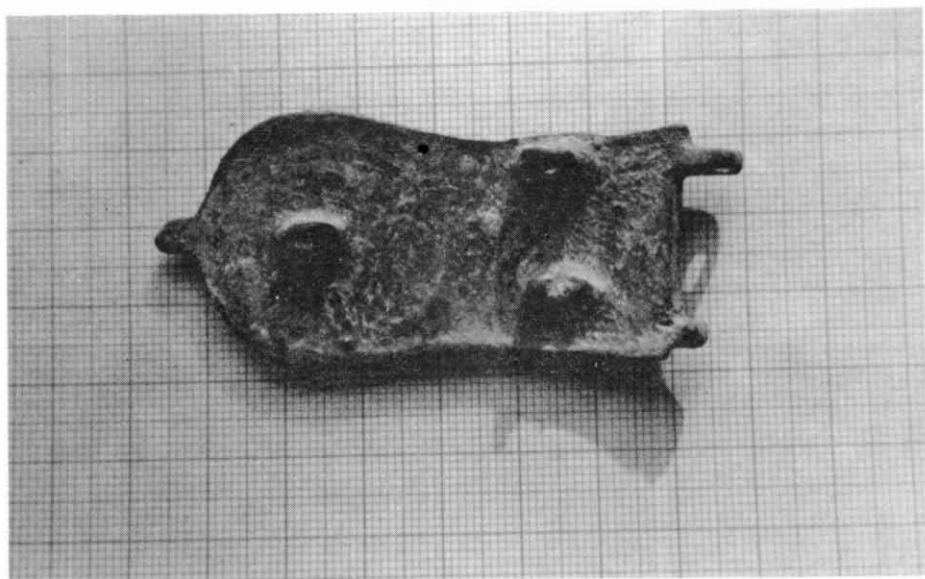

Fig. 4. La placa vista des del revers. S'hi poden apreciar els tres apèndixs que la fixaven al cinturó.

Fig. 5. Anvers fotogràfic de la placa. El seu perfil lírtic no presenta, a l'inrevés de la majoria d'exemplars catalans, apèndixs sortints, llevat d'un que es troba a la banda oposada dels que fixaven la sivella. Per aquesta raó la decoració no es troba compartimentada, com en els altres models amb apèndixs.

va d'exemplars similars, per tal de veure si és o no una peça singular. Cau fora del nostre propòsit una investigació en aquest sentit; hem volgut més aviat fer-la conèixer a tots aquells arqueòlegs interessats i contribuir d'aquesta manera a completar l'inventari de sivelles visigòtiques a Catalunya. Això no obstant, ens hem adonat que es tracta d'una forma força repetida a Hispània i que la seva iconografia és també relativament comuna, malgrat les variants (hi ha, per exemple, una peça gairebé idèntica al Museu Arqueològic Nacional de Madrid, encara que aquella és més petita i un xic diferent).¹¹ Sembla ser que hi ha plaques semblants i àdhuc idèntiques en diverses col·leccions, fins i tot extrapeninsulars, les quals es consideren fabricades en tallers de la Bètica.¹² Per altra part, aquesta troballa ve a completar el panorama de l'arqueologia visigòtica en una zona on, si bé encara amb uns índexs molt baixos, les restes d'aquesta època comencen a ser importants.¹³

11. Es tracta de la peça núm. MAN-868418 (fig. 9.4) (RIPOLL, Gisela: «Bronces romanos, visigodos y medievales en el M.A.M.» a *Boletín del Museo Arqueológico Nacional* IV, Madrid, 1986, pàgs. 55-82).

12. Informació facilitada personalment per Gisela Ripoll, arqueòloga especialista i estudiant de materials d'aquesta època. Li agraïm sincerament la seva inestimable col·laboració.

13. A Catalunya les úniques plaques liriformes es troben a Empúries, Roses, Sant Julià de Ramis, Pineda (totes aquestes conservades al Museu Arqueològic de Barcelona), Tàrraga, Montblanc, La Gleba, Calaceit i el Bovalar (3). Pel que fa a les troballes més properes a la de Salabernada –cap d'elles liriforme tanmateix– són les de Coll d'Eres (Sant Llorenç Savall) (SOLA, J.: «Sivella visigòtica a Sant Llorenç del Munt» a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1927-31, pàg. 151; FERRANDO, Antoni: *El parc natural de Sant Llorenç del Munt i serra de l'Obac. Història i arqueologia vistes per un excursionista*, ed. El Pot, Sabadell, 1983, pàgs. 70-73), Ocset (Granera) (FERRANDO, Antoni: «La sivella de Granera» a *Bulletí de la Unió Excursionista de Sabadell* núm. 83, Sabadell, 1988, pàgs. 8-15) i Serrat Rodó (Santpedor) (aquesta darrera era una sivella sense placa) (DAURA, Antoni; GALLOBART, Joan: *L'arqueologia al Bages (II)*, col. «Les Fonts. Quaderns de Recerca i Divulgació» núm. 6, ed. Col·legi de Doctors i Llicenciats, Manresa, 1983, pàgs. 86-87). Si bé no es tracta de sivelles, hi ha referències a l'existència de materials visigòtics (una fibula i una moneda d'Ègica) al terme municipal de Súria (Bages) (SOLER, Pau: *Súria, el meu poble*, 1985, pàgs. 38-39).